

ПОНОМАРЬОВА Т. І.,
курсант факультету підготовки фахівців для
експертно-криміналістичних
та слідчих підрозділів
(Донецький юридичний інститут
МВС України)

УДК 159.942.5:343.223:351.753.3

ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ДО ЗАГРОЗИ ВИРОБАМИ, КОНСТРУКТИВНО СХОЖИМИ ЗІ ЗБРОЄЮ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА

В статті розглядаються проблеми визначення терміну «погроза» як кримінально-правового явища, на перший план дослідження виноситься питання застосування при погрозі виробів, конструктивно схожих зі зброєю. Вивчаються аспекти психологічного сприйняття потерпілим таких виробів та вплив зазначених аспектів на кваліфікацію.

Ключові слова: погроза, зброя, вироби, конструктивно схожі зі зброєю, кваліфікація, психологічне сприйняття, суб'єктивна сторона, потерпілий, винний, класифікація зброї.

В статье рассматриваются проблемы определения термина «угроза» как уголовно-правового явления, на первый план исследования выносятся вопросы применения при угрозе изделий, конструктивно схожих с оружием. Изучаются аспекты психологического восприятия потерпевшим таких изделий и влияние указанных аспектов на квалификацию.

Ключевые слова: угроза, оружие, изделия, конструктивно схожие с оружием, квалификация, психологическое восприятие, субъективная сторона, потерпевший, виновный, классификация оружия.

The article deals with the problems of defining the term «threat» as a criminal & legal phenomenon. The most important issue of the research is applying of products structurally similar to weapons under the threat. The aspects of the victim's psychological perception of such products have been studied and the influences of these aspects on the qualification have been determined.

Key words: threat, weapons, products structurally similar to weapons, skills, psychological perception, the subjective side, the victim, the offender, the classification of weapons.

Вступ. На сьогоднішній день гостро постає проблема збільшення кількості злочинів, що вчиняються із використанням ручної зброї. Професіоналізм злочинців зростає з кожним роком, а сама зброя піддається модифікації та модернізації, що викликає все більше труднощів при кваліфікації такого роду діянь.

У цій площині цікавими аспектами є психічний примус, здійснюваний у формі погрози виробами, конструктивно схожими зі зброєю, суб'єктивна сторона погрожуючого, та психологічне ставлення потерпілого до діяння.

Постановка завдання. Розгляд визначеної проблеми пов'язаний, в першу чергу, з конструктивними особливостями зазначених виробів та з можливістю останніх бути використаними у якості зброї. Наразі доктрина кримінального права має нагальну потребу у вирішенні цього питання з точки зору як психології, так і криміналістики.

Дослідженню застосування зброї як знаряддя злочину присвятила свої праці велика кількість науковців, фахівців кримінального права (Л.Д. Гаухман, М.І. Мельник, Р.С. Токарчук, М.І. Хавронюк) та криміналістів (О.В. Полещук, В.В. Яровенко, Т.В. Яровенко), однак психологічне ставлення потерпілого до погрози виробами, конструктивно схожими зі зброєю, розглядається лише ремарками в контексті вивчення проблем іншого характеру.

Отже, розгляд такого роду проблеми уявляється актуальним, оскільки в умовах гуманізації законодавства взагалі та кримінального зокрема, постає необхідність в розробці концептуально інших методологічних підходів до пізнання визначеного нами феномену. Звичайно, що й запропоноване дослідження не залишить обрану тематику без дискусії, але має на меті визначення алгоритму застосування психічного насильства над потерпілим, шляхом застосування виробів, конструктивно схожих зі зброєю.

Результати дослідження. Формування визначення смислового навантаження терміну «погроза» як елементу кримінально-правової доктрини, на наш погляд, не можливе без розкриття її вихідної конструкції – психологічного примусу.

Так, науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України зазначає, що під психічним примусом розуміється вплив на психіку особи з метою змусити її (всупереч її волі) вчинити або утриматись від вчинення певних протиправних дій. Психічним примусом є: а) погроза застосування відповідного фізичного насильства, у т. ч. за допомогою зброї; б) застосування або погроза застосування насильства щодо рідних, близьких, інших осіб, доля яких є важливою для особи, від якої вимагають певних дій чи бездіяльності; в) знищення або погроза знищення майна, що належить потерпілому, його рідним, близьким, іншим особам, доля яких є важливою для особи, від якої вимагають певних дій чи бездіяльності; г) погроза розголошення відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці; д) вплив на психіку особи за допомогою гіпнозу або інших подібних засобів [1, с. 123].

Враховуючи те, що від правильності висновків залежить адекватність усіх наступних наукових пошуків і висновків, ми дослідили декілька точок зору вчених стосовно визначення поняття «загроза», найбільш прийнятною з яких є думка Л.Д. Гаухмана, котрий вважає, що загроза застосування насильства – це залякування іншої людини застосуванням до неї фізичного насильства [2, с. 43].

Вчений виділяє дві ознаки загрози: наявність і інтенсивність. Під наявністю він розуміє момент передбачуваної реалізації загрози. Визначеність загрози, як вважає автор, встановлює її інтенсивність, що сприяє відмінності загроз за змістом, наприклад, погрози застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, від загрози застосування насильства, що не є таким [2, с. 45].

Загроза як кримінально-правове явище може відтворюватися у п'яти основних формах: конклюдентній – погрозі жестами, різкими рухами, вербальній, що передається за допомоги усної та письмової мови, інваріантній – вербальній погрозі, що супроводжується демонстрацією зброї чи імітацією її застосування, а також предметів, що використовуються у якості зброї, ситуативній – погрозі обстановкою скоєння злочину, комбінованій. Досліджуваний нами феномен відноситься до інваріантної форми загрози, тому пропонуємо розглянути те, як зазначену форму тлумачить Пленум Верховного Суду України.

Так, у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» зазначається, що: «...погроза застосування насильства має місце тоді, коли особа, висловлюючи її у будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я» [3, с. 133].

Для нашого дослідження буде вкрай помилковим не зупинитися детальніше на предметах, що можуть бути використані для реалізації погроз, а саме – на макетах зброї.

Макет зброї (далі – ММГ (макети малогабаритні)) являє собою деактивовану (таку, що зазнала конструктивних змін) зброю, але, на відміну від вихлощеної або сигнальної зброї, стріляючої холодними патронами, не може стріляти навіть шумовими (сигнальними) патронами, ММГ – це справжня бойова або травматична зброя, яка через деактивацію втратила можливість бути використаною в якості вогнепальної, тобто зробити постріл нею неможливо.

У деталі макетів пістолетів і їх механізмів вносяться незворотні зміни, які не дозволяють провести реставрування макету до первісного стану, а також зібрати з деталей ММГ працездатну вогнепальну зброю. Переробити ММГ в бойову зброю неможливо. Зовні макет пістолета залишається конструктивно схожим зі своїм оригіналом і зберігає його деякі функціональні властивості. Є можливість звести курок, імітувати досилання патрона в патронник або холостий спуск, провести повне і неповне розбирання та збирання макету.

Типовою схемою приведення будь-якої справної вогнепальної зброї в макет є:

- видаляється частина патронника;
- канал пропилюється уздовж ствола на 2/3 його довжини, при цьому ширина пропила повинна бути мінімум 4 мм;
- частково або повністю видаляється ударник, розпилюється його посадочне місце, пружина ударника і ударна частина курка;
- частково або повністю видаляється газовий поршень;
- видаляється права чи ліва закраїна в магазині або обоймі;
- видаляються вилучателі, досилачі і викидачі патронів.

Бойова зброя після деактивації може стати як сувеніром, так і використовуватися для навчання основам безпечного поводження зі зброєю. Деактивацію останньої проводять спеціалізовані підприємства, які мають на це відповідну ліцензію. Після деактивації макети проходять криміналістичну експертизу і отримують сертифікат про приналежність примірника до «предметів господарсько-побутового призначення» або предмета колекціонування.

Різні види макетів обрізів, автоматів, пістолетів в даний час набули поширення в якості об'єктів експертного дослідження. Не викликає сумніву, коли злочинець використовує макет зброї, то у потерпілого не існує можливості упевнитися, що в руках у злочинця лише макет пістолета або незаряджений чи несправний пістолет. Тим більше, коли предмет за своїми зовнішніми ознаками є бойовою вогнепальною зброєю – різні види макетів пістолетів, револьверів, автоматів АКМС, АКС74У, АК-С74У, пістолет-кулемет «КШАРІС», пістолет-кулемет М-11 та ін. Злочинець використовує макет зброї з метою придушення волі потерпілого до надання активного опору. Промисловістю виготовляється і інші види макетів, які за зовнішнім виглядом не викликають сумніву, що вони є лише моделлю вогнепальної зброї – різні дуельні пістолети Європи: «Патріот», «Піонер», рушниця «Кентуккі», «Шенан-доа» [4].

Тепер пропонуємо звернути увагу на те, як про зброю (як про знаряддя злочину) пише Пленум Верховного Суду України. Звернемося до Постанови від 23.12.2005 № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» в якій у пункті 20 є натяк на те, що зброя при вчиненні злочину визнається такою, коли за конструктивними особливостями є придатною для проведення пострілу (стан промислової чи кустарної зброї, що характеризується порушеннями нормального функціонування деталей, вузлів і механізмів при збереженні можливості проведення пострілів яким-небудь нехарактерним або тільки одним з характерних для зброї даного типу, моделі (зразка) способом без внесення при цьому будь-яких змін до конструкції зброї; стан саморобної або переробленої саморобним способом зброї, що характеризується можливістю проведення пострілів яким-небудь способом без внесення при цьому будь-яких змін до конструкції зброї [5, с. 4]: «...для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста...» [3, с. 33].

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що в теорії та практиці кримінального права психологічне ставлення сторін злочину (винного (до вчинюваної дії та її наслідків, виражене у формі умислу) та потерпілого) є одним із факторів, що впливає на кваліфікацію.

Але у сучасних теоретиків-криміналістів сформувалася помилкова думка, що у ситуації, коли потерпілий переконаний в тому, що загроза, висловлена на його адресу, несе реальну небезпеку його здоров'ю та життю, має підстави побоюватися здійснення такої загрози, включаючи обставини наявності обстановки, яка підтверджує можливість, що така «загроза» повинна переважувати об'єкт і суб'єктивну сторону основного складу злочину.

На думку винного, загроза повинна забезпечити успішне виконання умислу, при цьому її реальності в об'єктивному сенсі цього слова не потрібно. Для потерпілого будь-яка загроза являє собою об'єктивно існуючу реальність, що впливає на нього як зовнішній подразник і викликає різні відчуття, уявлення, які зумовлюють сприйняття їх як загрози інтересам чи блага. Злочинець, що загрожує потерпілому будь-якими нестатками, основну увагу приділяє фактору залякування і прагне до того, щоб викликати у потерпілого відчуття страху, привести його в такий стан, при якому винний міг би домогтися бажаної мети. Сила і глибина страху залежать від психічних властивостей особистості, емоційних особливостей потерпілого, типу його нервової системи, сильної чи слабкої емоційної збудливості [5].

Так, інтерес для кваліфікації представляє ситуація, коли при розкраданні злочинець використовує пістолет з безпечним для здоров'я газом. У цьому випадку, якщо винний просто погрожував ним, не розкриваючи його властивостей, діяння буде розцінюватися як некваліфікований злочин. Якщо ж винний після погрози вистрілив потерпілому в обличчя, нейтралізувавши його, то діяння перетвориться у насильницьке, бо вражаючі властивості газового пістолета, встановлені балістичною експертизою, не дозволять визнати дане насильство безпечним для здоров'я. Потерпілий отримав можливість зрозуміти властивості вказаної зброї як газової, а не бойової, що фактично перетворило небезпечний для життя чи здоров'я напад на напад, що не є таким.

Загроза макетом замість зброї не свідчить про суспільну небезпеку, якою повинні бути наділені склади злочинів в КК. Цілком очевидно, що особа, яка вчиняє злочин, використовуючи при цьому макет зброї, а не справжню зброю або предмети, що її замінюють, не має наміру заподіяти шкоду здоров'ю або життю потерпілого. Покарання за загрозу повинно наставати лише у тому випадку, якщо є реальна можливість заподіяти шкоду особі, якій погрожує винний, шкода, яка заподіюється безпосередньо психіці, не має відношення.

Сама погроза може відбуватися по трьох алгоритмах: спочатку демонструється макет, потім вимовляється погроза, навпаки – спочатку злочинець погрожує, потім демонструє «зброю» або всі дії відбуваються одночасно. Цікавим, на нашу думку, є той факт, що кожна людина візуальну та аудіальну інформацію сприймає по-різному, в залежності від типу репрезентативної системи, тому в залежності

від останньої проходить засвоєння тієї чи іншої інформації, а отже і потерпілий не завжди звертає увагу саме на демонстрацію зброї, у деяких випадках словесна погроза може нести більш вагоме значення.

Необхідно звертати увагу на часові межі втілення погрози у реальність, тобто коли злочинець планує вчинити обіцяне: одразу (проста погроза) або через певний час (тривала погроза).

Знаходячись в обстановці, в якій на людину направлена (на її думку) зброя та вимовлено певні слова, зв'язані між собою за сенсом та такі, що носять загрозливий характер, потерпілий починає вважати, що він знаходиться під дією психічного тиску з боку злочинця. Але вважаємо за доцільне зазначити, що такий тиск виходить вже з самого змісту загрози як такої, незалежно від того чи демонструється особі зброя.

Кваліфікуючи погрозу макетом зброї, ми повинні виходити не з психології потерпілого, яка є дуже багатогранною та вміщує в себе безліч аспектів, які ні в якому разі не впливають на смислове навантаження самого злочину, а на конструктивну можливість зброї бути використаною за своїм призначенням та на психологію злочинця, на його суб'єктивну сторону.

Так, якщо винний свідомо погрожує саме макетом зброї – суспільна небезпека, яка є однією зі складових самого злочину, відсутня: злочинець не в змозі спричинити потерпілому шкоду та взагалі не має такого наміру на меті. Якщо особа погрожувала несправжньою зброєю без умислу на це – діяння кваліфікуватиметься як замах з непридатним знаряддям, у зворотній ситуації, пропонуємо вважати дію злочинцем з евентуальним умислом.

Висновки. Підводячи підсумок зазначеному, вважаємо доцільним погрозу виробами, конструктивно схожими зі зброєю, кваліфікувати з огляду на обстановку, в якій вона відбувалася: якщо зброя була конструктивно непридатна для проведення пострілу, що передбачалося суб'єктом злочину, не дивлячись на психічне ставлення потерпілого, при кваліфікації виходити з суб'єктивної сторони злочинця.

Але надана нами пропозиція є лише суб'єктивним баченням проблематики, отже, досліджувана тема може стати предметом подальших наукових розвідок у трьох вимірах: кримінально-правовому, криміналістичному та психологічному, саме ці три науки у змозі надати можливість дійти до єдиного об'єктивного висновку.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
2. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления / Л. Гаухман. – М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.
3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1963–2009 рр. Видання шосте, зі змінами та доповненнями. – Х. : «Одіссей», 2010. – 456 с.
4. Яровенко В.В., Полещук О.В., Яровенко Т.В. Проблемы криминалистического исследования оружия: [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/the-modern-view-of-jurisprudence-c112/11895-c112-026>.
5. Встановлення об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності для стрільби (проведення пострілів) / ДНДЕКЦ ВС України., ДЗП Мінюсту України., [Гамов Д.Ю.]. К., 2012. – 34 с.
6. Токарчук Р.Е. Некоторые аспекты психического переживания угроз потерпевшим и его значение для квалификации преступлений: [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.crimpravo.ru/blog/1042.html>.

